

BAROKNÍ PRAHA – BAROKNÍ ČECHIE

1620–1740

**Sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách,
Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasův palác, 24.–27. září 2001**

Sestavili Olga Fejtová, Václav Ledvinka, Jiří Pešek a Vít Vlnas

SCRIPTORIVM

Praha 2004

„ECHO“

VÍCESBOROVÉ KOMPOZICE V HUDEBNÍM ŽIVOTĚ ČECH DRUHÉ POLOVINY 18. STOLETÍ

V tomto krátkém příspěvku chci prostřednictvím jednoho dílčího příkladu podpořit myšlenku Jiřího Kroupy o kontinuálním přechodu mezi barokem a novou dobou a ještě více nahlotat Haubeltovu představu o diskontinuitě barokní a osvícenské epochy.¹ V centru mého zájmu budou vícesborové instrumentální kompozice významného českého hudebního skladatele, působícího v Praze na přelomu 18. a 19. století, Vinzenze Maschka (1755–1831)², především však jeho [„Echo“] Koncert Es-dur pro dvojsborovou dechovou harmonii s koncertantním klavírem a smyčcový orchestr.³

Kořeny, z nichž vzešlo neobvyklé řešení tohoto Maschkova koncertu, můžeme hledat na poli chrámové hudby, konkrétně v barokních vícesborových (dvojsborových) chrámových skladbách tzv. benátské a neapolské školy první poloviny 18. století. Bezprostřední podnět pro vznik námi sledovaného [„Echo“] Koncertu Es-dur dalo Stabat Mater od v Praze působícího Itala Antonia Ferradiniho.⁴ Tato vokálně instrumentální skladba o dvou částech, komponovaná v oratorním slohu s převahou dvojsborových čísel a zakončená velkou dvojfugou na slovo Amen, byla provedena s mimořádným úspěchem v kostele sv. Františka Serafinského u křížovníků v letech 1780–1781. Svědčí o tom slova uznání od neznámého autora krátké zprávy v 31. čísle K. k. Prager Oberpostamtszeitung ze 17. dubna 1781.⁵

Vinzenz Maschek nebyl tehdy jediným komponistou, v jehož tvorbě můžeme vliv Ferradiniho Stabat Mater najít. Roku 1781 zkomponoval Wenzel Praupner dvojsborové osmihlasé Credo solenne se smyčci a varhanami.⁶ K vyslovení hypotézy, že

¹ J. Kroupa, Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810, Kroměříž – Brno 1987, „v netradičně pojaté syntéze zmapoval moravské osvícenství. Co je ale nejdůležitější, důsledně vyšel z kontinuálního chápání přechodu mezi barokem (ancien régime) a novou dobou. Nepřímou tak polemizoval se svého času oficiální a Josefem Haubeltem v nejostřejší podobě formulovanou představou o diskontinuitě barokní a osvícenské epochy.“ Srov. J. Rak – V. Vlnas, Druhý život baroka, in: V. Vlnas (ed.), Sláva barokní Čechie. Stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století, Praha 2001, s. 54.

² Nejnovější poznatky o životě a díle V. Maschka viz J. Mikuláš, Vinzenz Maschek (1755–1831), Praha 1995. Jméno tohoto skladatele uvádím důsledně v podobě užívané jím samotným.

³ Toto dílo je dnes známo prostřednictvím jediného dobového opisu dochovaného ve Státním okresním archivu Třebíč (fond Sádek).

⁴ Toto dílo vysoce hodnotí O. Kamper, Hudební Praha v XVIII věku, Praha 1936.

⁵ Na tuto novinovou zprávu upozorňuje již O. Kamper, Hudební Praha, s. 173, kde však uvádí chybně číslo 23 místo 31 (č. 23 vyšlo v úterý 20. března).

⁶ O. Kamper, Hudební Praha, s. 39

Ferradiniho *Stabat Mater* dalo bezprostřední podnět ke zkomponování [„Echo“] Koncertu Es-dur, mě přivedla existence mnoha paralel mezi těmito díly v celkové výstavbě (koncert začíná instrumentálním *accompagnato recitativem* klavíru), ve dvojsborových úsecích, ve značném využití echo efektů, v instrumentaci a dokonce i v melodice. Pro obě kompozice je společný koncertantní princip. Sóla v těchto koncertantně pojatých kompozicích, zejména ve Ferradiniho *Stabat Mater*, kladou na sólisty značné nároky. V obou případech však nejde o povrchní bezúčelnou záležitost zaměřenou na efekt, ale o virtuozitu sloužící k podtržení závažného hudebního obsahu. Maschkův [„Echo“] Koncert Es-dur sklídl po svém vzniku patrně zasloužený úspěch. Pravděpodobně ještě v osmdesátých letech, nejspíše počátkem devadesátých let 18. století Maschek koncert upravil pro klavír sólo a tento klavírní výtah rozšiřoval pod označením *Sonata in Dis*.⁷

Velký úspěch Ferradiniho dvojsborového *Stabat Mater* nebyl náhodný. Jak doložím, vícesborové skladby byly i v osvícenecké Praze osmdesátých let 18. století stále velmi oblíbené. Dvojsborové kompozice byly tou dobou velmi oblíbené též v cisterciáckém klášteře Osek u Duchcova, který s Prahou udržoval hudební kontakty.⁸ Ještě v polovině osmdesátých let 18. století tamní ředitel kůru, vynikající varhaník a skladatel P. Jakob Trautzel upravoval jednosborové mše (Vaňhal a Zimmerman) na mše dvojsborové. Domnívám se, že tuto oblibu vícesborových skladeb udržoval v Praze (a popř. i v Oseku) až do konce 18. století především typický barokní produkt – velmi oblíbené a hojně sledované svatojánské lodní hudby na Vltavě.⁹ Přestože až na několik výjimek se hudba k lodním hudbám nedochovala, můžeme předpokládat, že řada těchto skladeb mohla být vícesborová. Rozmístění velkého počtu zpěváků a hudebníků na několika lodích k vícesborovosti a echo efektům přímo vybízí. Že k vícesborovosti a echo efektům na Vltavě při lodních hudbách skutečně docházelo, dokládá zpráva z roku 1765, podle níž byly tehdy hrány dvojsborově intrády. Trubačům a tympánistům hrajícím na lodích odpovídali dva trubači, jakýsi Winter a Rössler, z oken nějakého domu na vltavském břehu poblíž mostu.¹⁰

Církevní lodní hudby na Vltavě se v osmdesátých letech 18. století plynule proměňují ve světskou zábavu či ve významné oficiální slavnostní záležitosti. Např. v roce

⁷ Tuto sonátu si nechal opsat a zařadil do své sbírky hudebnin lounský měšťan Debef „Ex | Rebus | Josephi Debefve“. Národní Muzeum – České muzeum hudby (dále CZ Pnm), sine sign. (fond Kozly u Bíliny). Mírně upravenou první větu tohoto koncertu nabízel prostřednictvím anonce otiskéno v roce 1794 v 6. a 18. čísle *Wiener Zeitung* vídeňský obchodník s hudebninami a hudební vydavatel Johan Traeg. („1 Concertino per il Clav. 2 Viol., 2 Viole, 2 Clar. 2 Oboe, 4 Corni, Fag. e Basso (mit Echo) von Maschek 9 fl.“ Dobový opis tohoto concertina dochován v hudební sbírce Österreichische Nationalbibliothek Wien, sign. MUS HS 11073.)

⁸ O hudebním životě v oseckém klášteře viz J. Mikuláš – M. Záchková, *Hudba v klášteře (Musik im Kloster)*, in: N. Krutský (ed.), *800 let kláštera Osek. Jubilejní sborník*, Osek 1996, s. 246–247; J. Mikuláš – M. Rossi-Záchková, *Hudební život v cisterciáckém klášteře Osek u Duchcova v 18. a první polovině 19. století*, in: *900 let cisterciáckého řádu. Sborník z konference konané 28. – 29. 9. 1998 v Břevnovském klášteře v Praze*, Praha 2000, s. 297–308.

⁹ V. Novák – L. Mašlanová, *Musicae Navales Pragenses, Pražské lodní hudby 18. století. Studie – texty – analýzy*, *Varia musica* 4, Praha 1989.

¹⁰ V. Novák – L. Mašlanová, *Musicae Navales Pragenses*, s. 83.

1787 sloužila loďná hudba k zábavě Pražanů.¹¹ V polovině devadesátých let 18. století se v Praze uskutečnily dvě slavnosti s loďnou hudbou k uctění arcivévodkyně Marie Anny. V obou případech máme potvrzenou účast více sborů hudebníků. 12. června 1794 poblíž Střeleckého ostrova účinkovaly dva sbory hudebníků¹², 26. července téhož roku při oslavě jmenin arcivévodkyně dokonce čtyři sbory dechových nástrojů umístěné na slavnostně ozdobených lodích.¹³ O autorech a dílech, jež při těchto příležitostech zazněla, nemáme žádné zprávy. Není však vyloučeno, že tyto sbory mohly například zahrát dvojsborovou Serenádu in Dis Vinzenze Maschka.¹⁴

Také na „souši“ se v Praze rozšiřovala vícesborovost a echo efekty z chrámu Páně do divadla či šlechtického paláce. Echo efekty byly k slyšení v Nosticově divadle 21. 3. 1791 na akademii manželů Maschkových, kdy zazněla skladba pro skleněnou harmoniku s echem dechových nástrojů, jak se dovídáme z divadelní cedule. („Ein Adagio Sonate auf der Harmonika nebst ein Allegro mit Abwechslung eines Echo mit blasenden instrumenten.“)¹⁵ V neděli 29. března 1789 zazněla na „muzikální akademii“ Václava Petříčka jeho nová vojenská symfonie. V části popisující „Vítězoslavné Vybojování Turecké Pevnosti Očakova“ hrají dva sbory hudebníků představující dvě armády. Anonymní autor pozvánky na tuto akademii v Schönfeldských c.k. pražských novinách z 28. 3. 1789 očekával skvostné a nákladné představení, „poněvadž se na dvou kůřích od 78 výborných muzikantů muzyka povede“.¹⁶

Vícesborovost a echo efekty pronikají též na bály pražské šlechty, což dokládá další vícesborová skladba Vinzenze Maschka Salti Tedeschi zkomponovaná někdy kolem roku 1792 pravděpodobně přímo pro hraběte Clam-Gallase.¹⁷ Tento Maschkův počín nebyl asi nijak mimořádný. Na svatební slavnosti v rodině hraběte Canala z roku 1786 účinkovalo pět různých hudebních sborů. „Fünf verschiedene musikalische Chöre wechselten zur immerwährenden Aufmunterung ab und spielten theils im Garten, theils in den Tanzsälen.“¹⁸

Dle Z. Pilkové se mohla tato pražská událost stát podnětem k specifickému hudebně dramatickému řešení v prvním finále Mozartovy opery Don Giovanni (ony tři orchestry na scéně).¹⁹ Z předešlého výkladu je zřejmé, že vícesborový [Echo] Koncert

¹¹ Tamtéž, s. 91.

¹² Tamtéž, s. 92.

¹³ Tamtéž, s. 92.

¹⁴ Národní muzeum, Praha, sign. XXII D 251. CD Collegium musicum Pragense, SUPRAPHON 11 0097-2031.

¹⁵ Plakát, Klášter Strahov sign. TP 690.

¹⁶ J. Berkovec, *Musicalia v pražském periodickém tisku 18. století. Výběr aktuálních zpráv o hudbě*, Praha 1989, č. 67, s. 70.

¹⁷ Národní muzeum, Praha, sign. XLII E 213 (Clam Gallas). Jde o opis, který nechal pořídit skladatel. V. Maschek napsal titulní list, zbylou část opsál anonymní kopista. Písmo na titulním listě je téměř shodné s jediným dosud známým dopisem V. Maschka z roku 1792. Domnívám se tedy, že V. Maschek tyto tance zkomponoval kolem roku 1792.

¹⁸ Nutno podotknout, že není jasné, zda tyto orchestry hrály současně a došlo na echo efekty. Nelze to však ani zcela vyloučit.

¹⁹ Z. Pilková, *Hudební Praha roku 1787 očima (tehdejšího) cizince. Referát na konferenci Mozart a jeho doba 1987*, 9 s., strojopis. CZ Pnm, fond Zdeňka Pilkové.

Es-dur není nějakým experimentem, příležitostnou hříčkou či vrtochem V. Maschka, nýbrž dílem vzniklým na základě dobové oblíbenosti vícesborových skladeb u pražských posluchačů konce 18. století. Skladatel zde pracoval s typickými barokními prvky – echem a vícesborovostí, které přetavil do „řeči“ hudebního klasicismu. Jde patrně o pokus přenést oblíbenou vícesborovou barokní tradici z chrámu do osvícenského prostředí šlechtického paláce.

JIŘÍ MIKULÁŠ

“Echo”. Multichoral compositions in the musical life of Bohemia of 2nd half of 18 century

The contribution deals with the multichoral instrumental composition “Echo”, of the concert Es major by a Czech composer Vinzenz Maschek who lived and worked in Prague at the turn of 19th century. The composition is presented as a document of the continual transition between the Baroque and the new era.

The composition has its roots in the Baroque multichoral church compositions of the so called Venetian and Neapolitan schools. Multichoral compositions were popular also in Prague in the period of Enlightenment, in the eighties of 18th century. The author associates their long-lasting popularity with the typically Baroque product – St. John’s boat music on the Vltava river. These music performances organized by church gradually transformed into secular entertainment, similarly as the Baroque multichoral presentation and the echo effects spread from the church environment to theatres and palaces of the nobility.

In this contemporary context, the Maschek’s “Echo” represents a composition that translated the typically Baroque elements into the “language” of musical classicism and in the author’s view it was an attempt to transfer the popular multichoral Baroque tradition from churches to the cultivated setting of noble palaces.